บรรณารักษ์กับคอมพิวเตอร์

วิลัย อัคคอิชยา*

ก่อนอื่นผู้เขียนใคร่ขอชี้แจงกับผู้อ่านว่า ผู้เขียนเป็นบรรณารักษ์ที่มิได้มีความรู้ทางด้านคอมพิวเตอร์ และมิได้ปฏิบัติงานห้องสมุดที่เกี่ยวข้องกับคอมพิวเตอร์ด้วย แต่การที่เขียนบทความเรื่องนี้ขึ้นมาก็ด้วยมีแรงจูงใจบางประการให้เขียน ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไป

หากนำคำ 2 คำซึ่งเป็นชื่อเรื่องของบทความคือ บรรณารักษ์กับคอมพิวเตอร์มาเขียนไว้คู่กันแล้ว ดูเหมือนว่าคำ 2 คำนี้มิน่าจะมีอะไรเกี่ยวข้องกันได้เลย เพราะ

บรรณารักษ์ในสายตาของคนทั่วๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มิใช่นักวิชาการที่แท้จริง มักจะมองว่าบรรณารักษ์ คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลห้องสมุด จัดหาหนังสือเข้าห้องสมุด ให้บริการยืม-คืนหนังสือ และตอบคำถามเล็กๆ น้อยๆ เมื่อมีผู้ใช้มาถามเท่านั้น จึงไม่จำเป็นที่จะต้องมีความรู้มากมายนัก แม้ปัจจุบันนี้ยังมีผู้ถามผู้เขียนว่า "บรรณารักษ์ต้องเรียนถึงปริญญาเอกด้วยหรือมีอะไรให้เรียนกันมากมายนัก" ด้วยเหตุนี้บรรณารักษ์ในสายตาของคนทั่วๆ ไป จึงเป็นเพียงกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมิได้มีความสำคัญอะไรนัก เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มบุคคลวิชาชีพอื่นๆ แม้ว่าวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์นี้จะมีมาช้านานแล้วก็ตาม

หันมาดูทางด้านคอมพิวเตอร์บ้าง เรียกได้ว่า ความรู้สึกของผู้ที่ได้ฟังคำนี้จะแตกต่างจากคำว่าบรรณารักษ์โดยสิ้นเชิงแม้ว่าคอมพิวเตอร์จะเพิ่งเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวัน และในวงการศึกษาของไทยเมื่อไม่นานมานี้เองก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่าเมื่อพูดถึงคอมพิวเตอร์ คนทั่วๆ ไปมักจะมองอย่างชื่นชมว่า คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือสมัยใหม่ ที่สามารถจะช่วยทำงานแทนมนุษย์ได้มากมายหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นงานอะไรก็ตาม จนบางครั้งอาจจะลืมไปว่าคอมพิวเตอร์ไม่สามารถที่จะทำงานได้ หรือถ้าเขียนโปรแกรมสั่งงานไม่ถูกต้องตามที่ต้องการแล้ว คอมพิวเตอร์ก็ไม่สามารถที่จะทำงานให้ตามที่ต้องการได้เช่นกัน

ลองมาดูซิว่าบรรณารักษ์กับคอมพิวเตอร์เกี่ยวข้องกันได้อย่างไร และทำไมผู้เขียนจึง

---

*บรรณารักษ์ชำนาญการ 8 ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิจัยและฝึกอบรม สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เขียนบทความเรื่องนี้ขึ้นมา ทั้งๆ ที่น่าจะเขียนบทความในลักษณะนี้มาตั้งนานแล้ว เรียกได้ว่าค่อนข้างจะล่าช้าหรือล้าสมัยไปทีเดียว แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนก็หวังว่า คงจะไม่ช้าเกินไปนักในการที่จะเป็นเครื่องช่วยกระตุ้นให้บรรณารักษ์และผู้ที่ทำงานในห้องสมุดอีกเป็นจำนวนมากได้หันมาให้ความสนใจกับคอมพิวเตอร์อย่างจริงจัง แม้ว่าจะไม่จำเป็นที่จะต้องถึงขั้นเรียนรู้จนเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านคอมพิวเตอร์ก็ตาม แต่อย่างน้อยที่สุดก็ควรจะได้ตระหนักว่า ห้องสมุด บรรณารักษ์กับคอมพิวเตอร์ เป็นสิ่งที่จะหลีกเลี่ยงกันไม่ได้แล้วในยุคปัจจุบัน เพื่อที่ว่าบรรณารักษ์จะได้หันมาให้ความสำคัญกับคอมพิวเตอร์มากขึ้น

ที่นี้มาดูว่าทำไมผู้เขียนจึงเขียนบทความเรื่องนี้ขึ้นมาและแรงจูงใจบางประการที่เกริ่นไว้ข้างต้นคืออะไร

กล่าวได้ว่า แรงจูงใจที่ทำให้ผู้เขียนเขียนบทความนี้ขึ้นมาเกิดจากการที่ผู้เขียนถูกส่งไปอบรม เรื่อง "คอมพิวเตอร์กับงานห้องสมุด โปรแกรม Mini-Micro CDS/ISIS" ซึ่งจัดโดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ ระหว่างวันที่ 7-11 ตุลาคม 2534

ความจริงผู้เขียนมิได้เพิ่งจะเกิดแรงจูงใจเพราะการฝึกอบรมครั้งนี้ เพียงแต่การฝึกอบรมครั้งนี้ทำให้ผู้เขียนมองเห็นอะไรบางอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งน่าที่จะได้นำมาเขียนไว้เพื่อเป็นการกระตุ้นหรือเตือนใจบรรณารักษ์และผู้ที่ทำงานในห้องสมุดเท่านั้น

ความจริงแล้วผู้เขียนเริ่มสัมผัสกับการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในงานห้องสมุด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เมื่อหอสมุดแห่งชาติเริ่มนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติ ซึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมงานครั้งนั้น โดยเข้ารับการฝึกอบรมกรอก Worksheet และต่อมาก็ได้กรอกข้อมูลหนังสือใหม่ประจำเดือนของสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง ส่งไปให้หอสมุดแห่งชาติอยู่ระยะหนึ่ง จึงทำให้ผู้เขียนเริ่มมองเห็นภาพการนำคอมพิวเตอร์มาใช้กับห้องสมุด แต่ก็ยังเป็นภาพที่เลือนลางเต็มที เพราะไม่ใช่เป็นการนำคอมพิวเตอร์มาใช้กับระบบงานห้องสมุดทั้งหมด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2525 ประมาณ 10 ปีล่วงมาแล้ว ผู้เขียนเริ่มมองเห็นภาพการนำคอมพิวเตอร์มาใช้กับระบบงานห้องสมุดทั้งหมดมิใช่แต่เพียงงานหนึ่งเท่านั้น เพราะผู้เขียนได้รับทุนของมหาวิทยาลัยรามคำแหงให้ไปดูงานการใช้คอมพิวเตอร์กับห้องสมุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการจัดหมู่และทำบัตรรายการ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ผู้เขียนได้มีโอกาสไปฝึกงาน ณ Hunter College, The City University of New York ประมาณ 2 สัปดาห์ หลังจากนั้นได้ไปดูงาน ณ ห้องสมุดต่างๆ ในเมืองนิวยอร์คอีกหลายแห่ง ทำให้ผู้เขียนเริ่มตระหนักว่าบรรณารักษ์กับ

คอมพิวเตอร์น่าจะหลีกเลี่ยงกันไม่ได้เสียแล้ว ขึ้นอยู่กับว่าจะช้าหรือเร็วเท่านั้น อย่างไรก็ดีการนำคอมพิวเตอร์มาใช้กับห้องสมุดในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศสหรัฐอเมริกาที่ผู้เขียนได้มีโอกาสไปฝึกงานและดูงานนั้น ส่วนใหญ่จะใช้ OCLC ดังนั้นห้องสมุดจึงไม่จำเป็นต้องทำอะไรมากนัก เมื่อตัดสินใจจะใช้คอมพิวเตอร์ก็สามารถติดต่อขอเป็นสมาชิกข่ายงานที่ต้องการ เช่น OCLC หลังจากนั้นทาง OCLC ก็จะส่งคนมาดำเนินการติดตั้งระบบให้ รวมทั้งฝึกผู้ที่จะทำงานด้านต่างๆ ตลอดจนมีคู่มือการใช้งานให้อย่างครบถ้วน ซึ่งดูแล้วสะดวกและไม่ยุ่งยากเลยเพียงแต่มีความต้องการจะใช้และมีงบประมาณเท่านั้น แต่สำหรับประเทศไทยในขณะนั้น ผู้เขียนเห็นว่าแม้ว่าห้องสมุดหลายแห่งจะเริ่มมีความตื่นตัวในการนำคอมพิวเตอร์มาใช้กับระบบงานห้องสมุดทั้งหมด รวมทั้งการสร้างข่ายงานห้องสมุดก็ตาม แต่ดูเหมือนว่ายังมองเห็นไม่ชัดเจนนักเพราะประเทศไทยไม่มีหน่วยงานใดไม่ว่าของรัฐหรือเอกชนที่จะทำหน้าที่ดังเช่น OCLC หรืออื่นๆ ดังเช่นต่างประเทศ นอกจากนั้นยังมีปัญหาค่อนข้างมากในหลายๆ ด้าน ในการพัฒนาระบบงานห้องสมุดทั้งปัญหาด้านงบประมาณ โปรแกรมที่จะใช้งานกับงานห้องสมุด ผู้เชี่ยวชาญ บุคลากร และอื่นๆ ดังนั้นการนำคอมพิวเตอร์มาใช้กับห้องสมุดในระยะเริ่มแรกเท่าที่ผู้เขียนติดตามดู จึงเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างพัฒนาของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ห้องสมุดไหนมีความพร้อมมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีผู้บริหารที่มองเห็นความสำคัญและบุคคลหรือคณะบุคคล ซึ่งได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบงานด้านนี้มีความตั้งใจและจริงใจในการทำงานแล้ว ห้องสมุดแห่งนั้นก็จะมีความเจริญก้าวหน้ามากเป็นเงาตามตัว

หลังจากกลับจากฝึกงานและดูงานแล้ว ผู้เขียนก็มิได้มีโอกาสนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการปฏิบัติเนื่องจากมิได้รับมอบหมายให้ทำงานด้านนี้ ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้จึงลดน้อยลงไปบ้าง แต่ก็ยังคงตระหนักอยู่เสมอว่า บรรณารักษ์และคอมพิวเตอร์จะหลีกเลี่ยงกันไม่ได้อย่างแน่นอน ผู้เขียนจึงได้แต่คอยติดตามฟังข่าวของห้องสมุดอื่นๆ จากข่าวสารด้านห้องสมุดอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นข่าวสารจากสมาคม ชมรม หรือหน่วยงานต่างๆ ซึ่งทำให้พอที่จะทราบได้ว่า ห้องสมุดมหาวิทยาลัยใหญ่ๆ หลายแห่งได้พัฒนางานด้านนี้ไปได้มาก รวมทั้งห้องสมุดมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือ UNESCO ได้จัดทำโปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับใช้กับงานห้องสมุด คือ โปรแกรม Mini- Micro CDS/ISIS ซึ่งเป็นโปรแกรมที่ให้ฟรีแก่หน่วยงานที่ไม่ค้ากำไรของประเทศที่กำลังพัฒนาและทบวงมหาวิทยาลัยก็ได้จัดทำมาตรฐานการลงรายการบรรณานุกรม ในรูปที่เครื่องจักรกลสามารถอ่านได้ของทบวงมหาวิทยาลัยหรือ UNIV.MARC ขึ้น ทำให้งานของห้องสมุดเริ่มก้าวเข้าสู่มาตรฐานเดียวกันมากขึ้น ความก้าวหน้าในการให้บริการของห้องสมุดนั้น จะเห็นได้จากการที่ห้องสมุดบางแห่งนอกจากจะให้บริการผู้ใช้ภายในห้องสมุดของตนเองแล้วยังสามารถให้บริการผู้ใช้ภายนอกห้องสมุดได้อีกด้วยเช่น ห้องสมุดคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งแพทย์ที่เป็นสมาชิกสามารถ

ติดต่อกับห้องสมุดได้โดยอาศัย Electronic Mail นอกจากนั้นห้องสมุดหลายแห่งยังได้พัฒนาจนถึงขั้นที่สามารถร่วมมือด้านสร้างข่ายงานห้องสมุดขึ้นได้ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เช่น โครงการระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน และโครงการจัดตั้งข่ายงานห้องสมุด มหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค (A Plan for the Establishment of Privincial University Library Network) หรือเรียกสั้นๆ ว่า Pulinet เป็นต้น นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่าบุคลากรในห้องสมุดเหล่านั้นจำนวนหนึ่ง ได้พัฒนาตนเองจนมีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการใช้โปรแกรม CDS/ISIS ตลอดจนโปรแกรมอื่นๆ จนเป็นที่ยอมรับของวงการห้องสมุดโดยทั่วไป จนกระทั่งสามารถเป็นวิทยากรให้การฝึกอบรมแก่ผู้ที่ทำงานในห้องสมุดได้

ถ้าจะถามว่า ทำไมห้องสมุดหรือบรรณารักษ์จะต้องให้ความสนใจกับการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ เพียงเพื่อให้มองเห็นว่าห้องสมุดแห่งนี้มีความทันสมัยหรือ คำตอบที่ได้ก็คือ ไม่น่าจะใช่ ความทันสมัยน่าจะเป็นเพียงผลพลอยได้ที่ตามมาเท่านั้นมิใช่วัตถุประสงค์หลัก เพราะวัตถุประสงค์หลักควรจะสอดคล้องกับหน้าที่หรือวัตถุประสงค์ของห้องสมุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้บริการข่าวสารข้อมูลที่ถูกต้อง ตรงตามความต้องการในเวลาอันสั้นหรืออย่างรวดเร็ว จะเห็นได้ว่าข่าวสารข้อมูลในปัจจุบันนี้มีมากมาย มากกว่าในอดีตมากทั้งในด้านประเภทและปริมาณ เดิมทีเดียวข่าวสารข้อมูลอาจจะอยู่ในรูปสิ่งตีพิมพ์หรือสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ วารสาร จุลสาร และเอกสารอื่นๆ เป็นต้น ต่อมาเริ่มมีการจัดเก็บข่าวสารข้อมูลในรูปวัสดุไม่ตีพิมพ์ หรือโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์มและไมโครฟิช เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อประหยัดเนื้อที่ในการจัดเก็บเป็นสำคัญ แต่ปัจจุบันนี้มีการจัดเก็บข่าวสารข้อมูลในรูปใหม่ ซึ่งแตกต่างจากสองประเภทดังกล่าวข้างต้นค่อนข้างจะโดยสิ้นเชิง นั่นก็คือ เก็บข่าวสารข้อมูลในรูปฐานข้อมูล นอกจากข่าวสารข้อมูลจะมีมากมายหลายประเภทดังกล่าวข้างต้น ข่าวสารข้อมูลเหล่านั้น ยังมีปริมาณมากมายมหาศาลในหลายสาขาวิชา รวมทั้งสาขาวิชาการใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นด้วย จนมีนักวิชาการเรียกยุคปัจจุบันนี้ว่า Information Explosion Age หรือที่บางท่านแปลว่า ยุคแห่งการทะลักทะลายของข่าวสารข้อมูล เมื่อเป็นเช่นนี้บรรณารักษ์จะดำเนินงานห้องสมุดดังเช่นอดีตในยุคเก่าๆ ที่ผ่านมาย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะจะล่าช้าไม่ทันกับความต้องการของผู้ใช้ ยิ่งไปกว่านั้นปัจจุบันนี้หน่วยงานที่ทำหน้าที่ให้บริการข่าวสารข้อมูลมิได้มีแต่เพียงห้องสมุดเท่านั้น แต่ยังมีหน่วยงานเรียกชื่ออย่างอื่นอีกมากมายที่ทำหน้าที่ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน เช่น ศูนย์สนเทศ หอจดหมายเหตุ ศูนย์ข้อมูล และอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานเอกชน ซึ่งให้บริการข้อมูลแบบขายข้อมูล นอกจากนั้นหน่วยงานของรัฐเองก็เริ่มหันมาให้ความสนใจในการขายข้อมูลกันมากขึ้น ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากห้องสมุดส่วนใหญ่ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านนี้จะเป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัย ซึ่งในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาระยะที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) เน้นให้มหาวิทยาลัยช่วยเหลือตนเองมากขึ้น

และให้ออกไปสัมผัสกับชุมชนมากขึ้นด้วย ดังนั้นห้องสมุดมหาวิทยาลัยบางแห่งได้เริ่มทำความร่วมมือกับภาคเอกชนที่ต้องการข้อมูล โดยจัดบริการข้อมูลให้ในลักษณะการขาย มิใช่เป็นการให้บริการฟรีในห้องสมุดดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา การบริการขายข้อมูลนี้ นอกจากจะมีผลดีตรงที่ทำให้มหาวิทยาลัยมีรายได้ เพื่อช่วยเหลือตนเองแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้บุคลากรของหน่วยงานมีความกระตือรือร้นและรับผิดชอบในการทำงานมากขึ้นด้วย นอกจากนั้นยังเป็นผลดีต่อประเทศชาติโดยส่วนรวมเพราะมหาวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ข่าวสารข้อมูลซึ่งขายให้กับเอกชนนั้น ภาคเอกชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนางานของเขา ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงการพัฒนาประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย

การให้บริการข่าวสารข้อมูลของห้องสมุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขายข้อมูลทางด้านธุรกิจนั้น จำเป็นอย่างมากที่จะต้องเป็นการให้บริการที่ถูกต้องรวดเร็วตรงตามความต้องการ หากเป็นสมัยก่อนความคิดที่จะขายข้อมูลคงเป็นไปได้ยาก เพราะขาดเครื่องมือหรืออุปกรณ์ แต่ในปัจจุบันนี้มีความเป็นไปได้สูง เนื่องจากมีการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในงานห้องสมุดนั่นเอง

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เขียนใคร่ขอย้ำว่า ความมุ่งหมายหลักในการเขียนบทความเรื่องนี้ขึ้นมา ก็เพื่อกระตุ้นให้บรรณารักษ์และผู้ที่ทำงานในห้องสมุดได้ตระหนักว่า ห้องสมุด บรรณารักษ์และคอมพิวเตอร์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงกันไม่ได้แล้ว และต้องการชี้ให้เห็นช่องว่างที่เกิดขึ้นแล้วและกำลังจะขยายมากขึ้นในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นช่องว่างระหว่างห้องสมุดที่มีการนำคอมพิวเตอร์มาใช้อย่างจริงจังกับห้องสมุดที่ไม่มีการนำคอมพิวเตอร์มาใช้หรือนำมาใช้ไม่จริงจังเท่าที่ควร คือ นำมาใช้แต่ในนามเท่านั้นและช่องว่างระหว่างบรรณารักษ์ที่ได้รับการฝึกฝนและปฏิบัติงานเกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์กับงานห้องสมุดกับบรรณารักษ์ ซึ่งมิได้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์กับงานห้องสมุดมากขึ้นทุกที จนในที่สุดจะกลายเป็นห้องสมุดหรือบรรณารักษ์ที่ได้รับการยอมรับของสังคมโดยทั่วไป กับห้องสมุดหรือบรรณารักษ์ ดังเช่นอดีตที่ผ่านมาจนอาจจะได้ชื่อว่า เป็นเต่าล้านปีก็เป็นได้

ดังนั้นถึงเวลาหรือยังที่ห้องสมุด บรรณารักษ์ และผู้ที่ทำงานในห้องสมุดจะหันมาให้ความสนใจพัฒนาตนเอง และนำงานด้านนี้ออกสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยมีความจริงจังจริงใจและทุ่มเทให้กับงานมากกว่าที่จะเป็นแต่เพียงแผนงานหรือทฤษฎีที่วางไว้อย่างสวยหรูเท่านั้น